

MAATALOUSYRITTÄJIEN TYÖKYKYRISKIN HALLINTA

Välitä viljelijästä -projektin yhteydet koettuun työkykyyn

Tausta ja tavoite

Tämän katsauksen tavoitteena on kuvata vuonna 2019 tarkastetun lisensiaattitutkimuksen (Saari 2019) tärkeimpiä tuloksia sekä pohtia, miten näiden tulosten valossa voitaisiin tukea sellaisten yrittäjien työkykyä, joiden työkyky oli heikentynyt. Lisensiaattitutkimuksen kohdejoukkona olivat Välitä viljelijästä -projektissa mukana olleet maatalousyrittäjät, mutta jatkossa tulisi selvittää, miltä osin tuloksia voisi laajentaa koskemaan myös muita yksin- tai mikroyrittäjiä.

Välitä viljelijästä -projektin tarkoituksena on edistää maatalousyrittäjien työssä jaksamista ja vähentää psyykkistä kuormitusta. Projekti sai alkunsa Juha Sipilän hallituksen myöntämästä maatalouden kriisipaketista, josta Maatalousyrittäjien eläkelaitos (Mela) sai miljoonan euron määrärahan Välitä viljelijästä -projektin käynnistämiseen vuonna 2017. Tuolloin monet tilat olivat ajautuneet kriisiin tuottajahintojen pitkään jatkuneen alenemisen ja kannattavuusongelmien takia. Talousvaikeudet realisoituvat maataloililla maatalousyrittäjien väsymyksenä ja uupumuksena.

Välitä viljelijästä -projektin toimenpiteinä tarjotaan tilalle tai yrittäjälle/yrittäjäpariskunnalle kohdistettuna palveluna alueellisten työntekijöiden konsultaatioapua sekä ostopalvelusitoumuksia. Ostopalvelusitoumusten avulla maatalousyrittäjä on voinut ostaa maksutonta asiantuntija-apua jaksamisensa tueksi. Maatalouden toimialaa tuntevat, alueelliset työntekijät tekevät yrittäjälle maksutonta, henkilökohtaista konsultaatiotyötä kuunnellen vaikeuksissa olevaa yrittäjää, kartoittamalla yrityksen ja yrittäjän tilannetta kokonaisvaltaisesti ja ohjaamalla maatalousyrittäjää oikeanlaisen tuen piiriin. Konkreettisenä apuna voidaan tarjota – työntekijän oman ammatillisen asiantuntemuksen lisäksi – esimerkiksi ulosottovelkojen selvittelyä, yhteistyön avaamista pankin ja velkojen kanssa, avustamista hallinnollisen taakan osalta, lastenhoitoavun järjestämistä sekä lomituspalveluiden tai kriisiavun järjestämistä. Alueelliset työntekijät ohjaavat maatalousyrittäjiä tuen piiriin pääasiassa Melan myöntämällä ostopalvelusitoumuksilla, joita voi käyttää joko terapia- ja psykologipalveluihin tai talouden tai juridiikan asiantuntijapalveluihin.

Ostopalvelusitoumuksen arvo on 500 euroa. Jos tilanne on erityisen haasteellinen, Mela voi myöntää jatkositoumuksen. Palvelun voidaan ajatella olevan yrittäjän työhön kytkettyä case managerointia tai työkykykoordinaatiota (ks. esim. Juvonen-Posti ym. 2014, Hemmi-Lehtola 2017, Nevala ym. 2016), jossa toimialaa tunteva työntekijä tekee tilanneanalyysin ja tarjoaa ammatillis-sosiaalista ohjausta ja apua.

Välitä viljelijästä -projekti jatkuu edelleen. Vuoden 2021 alkuun mennessä tilakonsultaatioita on tehty noin 5000 kappaletta ja ostopalvelusitoumuksia myönnetty noin 3000. Koska projekti on osoittautunut vaikuttavaksi, toimintamallin vakinaistamisen edellytykset arvioidaan hallituskauden lopussa.

Tässä katsauksessa kuvataan lisensiaattityön tärkeimpiä tuloksia keskittyen erityisesti projektin toimenpiteiden työkykyvaikutuksiin vuosina 2017–2018. Lisäksi kuvataan, miksi yrittäjien työkyvyn tukeminen on tärkeää mutta samaan aikaan varsin haasteellista. Lopussa pohditaan myös tuloksia yleisemmin, fokuksessa mikroyrittäjien työurien tukeminen.

Maatalousyrittäjien työkyky ja sen tukeminen

Maatalousyrittäjillä työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus on suurempi kuin muilla yrittäjillä tai palkansaajilla (ETK 2019). Siksi työkyvyn tukeminen on erityisen tärkeää tälle ammattiryhmälle; kuitenkin se on samaan aikaan varsin haastavaa. Haasteelliseksi maatalousyrittäjien, kuten muidenkin mikroyrittäjien, työkykyriskin hallinnan tekee se, että mikroyrittäjiltä puuttuvat työkyvyn tukikäytännöt. Siinä, missä palkansaajilla voidaan ajatella olevan vakiintuneita toimintatapoja ja vastuumalleja työkykyriskin hallintaan (ks. esim. EK 2011, Juvonen-Posti ym. 2014, Juvonen-Posti & Jalava 2008, Viljamaa ym. 2012), mikroyrittäjillä tällaisia toimintatapoja ei juuri ole. Hallituksen Työkykyohjelmassa työkyvyn tukea rakennetaan työttömille (STM 2021).

Yksi merkittävimmistä haasteista maatalousyrittäjien ja muiden mikroyrittäjien työkykyriskin hallinnassa on se, että työter-

veyshuollon palveluiden järjestäminen on vapaaehtoista, vaikka työterveyshuolto on tärkeä kumppani työkykyriskin hallinnassa (esim. Kivekäs ym. 2015, Järnefelt ym. 2014, Gould ym. 2014, Rajavaara & Lehto 2013, STM 2011, Seppänen-Järvelä ym. 2015, Sirviö & Kauhanen 2011). Tällä hetkellä noin 31 prosenttia maatalousyrittäjistä kuuluu työterveyshuoltoon, ja trendi on ollut laskeva lähes kymmenen vuoden ajan.

Palkkatyömallissa toimivat työn muokauskeinot työkyvyn tueksi – esimerkiksi osa-aikaiset ratkaisut, joita julkisella sektorilla käytetään varsin paljon (ks. esim. Saari ym. 2011) – eivät yleensä ole toimiva ratkaisu työkykyriskin hallintaan maatalousyrittäjillä. Tämä johtuu työn luonteesta eli siitä, että osa-aikainen työskentely vaatisi juridisesti maatilatoiminnan supistamista tai oman työpanoksen vähentämistä. Käytännössä tätä voi olla hankalaa toteuttaa maatalayrityksessä. Myöskään sijaisapujärjestelmä ei kaikilta osin tue osa-aikaisia ratkaisuja.

Myös ammatillisen kuntoutuksen keinovalikoima on maatalousyrittäjälle suppeampi kuin työsuhteisilla. Esimerkiksi ammatillisen kuntoutuksen yleisimmin käytetty keino, työkokeilu, on yrittäjälle hankalammin toteutettavissa, koska käytännössä hän palaa sairauspoissaolon jälkeen omaan työhönsä. Lisäksi onnistunut työkokeilu vaatii yleensä aktiivista työkyvyn tukemista, esimerkiksi työterveyshuollon tai työpaikan, käytännössä esimiehen, mukanaoloa (ks. esim. Seppänen-Järvelä ym. 2015, Saari 2012), joita kumpaakaan maatalousyrittäjällä ei välttämättä ole. Koska maatalousyrittäjältä puuttuvat sekä työyhteisö että työterveyshuollon verkosto, huomataan työkykyä uhkaavat ongelmat yleensä aivan liian myöhäisessä vaiheessa. Tutkimuksista kuitenkin tiedetään, että työuravaikutusten ja työkykyriskin hallinnan kannalta olennaista olisi riittävän varhainen puuttuminen (ks. esim. Gould ym. 2012, Kivekäs ym. 2013) ja tukitoimien käynnistäminen.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimusjoukkona lisensiaattitutkimuksessa olivat ostopalvelusitoumuksen saaneet ja sen

käyttäneet maatalousyrittäjät vuosien 2017–2018 aikana. Kysely lähetettiin 902 henkilölle ja vastauksia tuli takaisin 384 kappaletta. Vastausprosentti oli 42,6. Tutkimusmenetelmänä käytettiin ristiintaulukointia, pääkomponenttianalyyseja ja logistista regressioanalyyseja.

Tässä katsauksessa esitellään tuloksista tärkeimmät ja keskitytään toimenpiteiden työkykyvaikutuksiin eli siihen, ovatko toimenpiteet parantaneet koettua työkykyä, ja siihen, mitkä tekijät ovat yhteydessä mahdolliseen työkyvyssä tapahtuneeseen parantumiseen. Työkykyä kartoitettiin Työkykyindeksiin (Tuomi ym. 2001) sisältyvällä työkyky pistemäärällä, jossa vastaaja arvioi omaa työkykyään asteikolla 0–10. Vastaa- jia pyydettiin arvioimaan työkykyään ennen ostopalvelusitoumuksella hankittua asiantuntija-apua ja avunsaannin jälkeen. Kum- paakin arviota pyydettiin vasta asiantuntija- avun saamisen jälkeen.

Selittävinä muuttujina käytettiin ikää, su- kupuolta, koulutusta, tuotantosuuntaa, yritys- muotoa, maakuntaa, palvelumuotoa, kuulu- mista työterveyshuoltoon sekä projekti- tai hanketyöntekijän tarjoamaa ammatillista apua.

Viitekehyksenä lisensiaattityössä käytet- tiin integroitua työkykykäsitystä (Järvikoski ym. 2018) ja ammatillis-sosiaalista kuntou- tusta. Ammatillis-sosiaalisen kuntoutuksen viitekehys valittiin, koska Välitä viljelijäs- tä -projektin voidaan ajatella olevan uuden- tyypinen kuntoutuksellinen interventio: projektissa on mukana selvästi kuntoutuk- sellisia elementtejä, kuten työkyvyn tukemi- sen ja työkykyriskin hallinnan tavoite tietyn riskiryhmän eli haasteellisessa tilanteessa olevien maatalousyrittäjien osalta. Tässä yh- teydessä ammatillinen kuntoutus ei kuiten- kaan tarkoita perinteistä työeläkeyhtiön tar- joamaa ammatillista kuntoutusta, sillä Välitä viljelijästä -projektin piiriin pääseminen ei edellytä sairautta, vikaa tai vammaa, vaan projektissa on selvästi varhaiskuntoutuksel- linen ja työkykyä ylläpitävä painotus. Tässä tutkimuksessa ammatillinen kuntoutus ym- märrettiin työhönkuntoutuksena, joka to- teutuu maatalousyrittäjän, maatalousyri- tyksen, palveluntuottajien sekä alueellisten

työntekijöiden yhteistyönä. Sosiaalisen kun- toutuksen näkökulma korostaa yksilön toi- mijuuden tukemista ja tätä kautta työsken- telyedellytysten parantumista osana koko maatalousyrittäjien toimintaa. Lisäksi se ko- rostaa maatalon työyhteisödynamiikan tu- kemista. Laaja lähestymistapa valittiin, sillä projekti ei tähtää pelkästään yksilön työ- kyvyn tukemiseen, vaan siinä kuntoutuksen kohteena on laajempi ammatillis-sosiaali- nen systeemi eli koko maatalousyrittäjä toi- mijoihin (ks. Mäkitalo 2001, Mäkitalo ym. 2008).

Tulokset

Vastaa- jista valtaosa, 81 prosenttia, oli hake- nut apua sosiaali- ja terveystaloon kuuluval- ta asiantuntijalta, 15 prosenttia oli hakenut apua talousasiantuntijapalveluihin ja kol- me prosenttia juridiseen asiantuntija-apuun. Vastanneista maatalousyrittäjistä 87 pro- senttia oli tyytyväisiä ostopalvelusitoumuks- ella hankittuun asiantuntija-apuun. Selväs- ti tyytymättömiä oli vain viisi prosenttia. Ennakkohypoteesien vastaisesti tilastolli- sesti merkitseviä eroja ei ollut nähtävissä minkään taustamuuttujien mukaan tarkas- teltaessa.

Tulosten mukaan vastaajat kokivat hyö- tyneensä alueellisten työntekijöiden avus- ta selvästi; kolme neljästä koki saaneensa heiltä riittävästi apua oman tilanteen selvit- tämiseen ja noin kolmannes kohtalaisesti. Taustamuuttujista nousi tilastollisesti mer- kitsevästi esiin vain ikä: erityisesti nuorem- mat, alle 40-vuotiaat, kokivat saaneensa alu- eellisilta työntekijöiltä riittävästi apua.

Tulosten mukaan asiantuntija-apu oli auttanut psykososiaalisista kuormitusteki- jöistä selvästi eniten omaan jaksamiseen. Noin kahdeksan kymmenestä arvioi, että oma jaksaminen on parantunut avun myö- tä. Ihmissuhteisiin koki saaneensa apua kak- si kolmasosaa, parisuhteeseen reilu puolet vastaajista. Työtyytyväisyys oli kohentunut kahdella viidesosalla vastaajista. Selvästi vä- hemmän hyötyä asiantuntija-avusta oli ollut tilan johtamiseen tai talouteen, sillä näiden osalta vastaajissa on enemmän asiantuntija- apuun tyytymättömiä kuin tyytyväisiä.

Positiivisten psykososiaalisten vaikutusten lisäksi myös koettu työkyky oli parantunut ostopalvelusitoumuksella hankitun asiantuntija-avun myötä selvästi. Vastaajat antoivat asiantuntija-avun saamista edeltäneelle työkyvyllään arvoksi 4,9 ja asiantuntija-avun jälkeiselle työkyvyllään arvon 6,9, kun kumpaakin arviota kysyttiin asiantuntija-avun saamisen jälkeen. Koska työkykyvaikutuksia haluttiin tarkastella tarkemmin ja tutkia sitä, mitkä tekijät ovat yhteydessä parantuneeseen työkykyyn, luokiteltiin mittareita uudelleen. Psykososiaaliset vaikutukset koodattiin kahteen luokkaan pääkomponenttianalyysin antamien faktorilatausten perusteella. Ensimmäinen faktori liittyi sosiaalisiin tekijöihin ja psyykkiseen hyvinvointiin, ja se nimettiin sosiaalisen hyödyn mittariksi. Toinen faktori liittyi työhön tai ammattiin liittyviin tekijöihin, ja se nimettiin ammatillisen hyödyn mittariksi. Myös työkykyvaikutuksista koodattiin uusi, neliluokkainen muuttuja (1 = työkyky parantunut, 2 = työkyky pysynyt huonona, 3 = työkyky pysynyt hyvänä, 4 = työkyky heikentynyt).

Parannusta koetussa työkyvyssä oli tapahtunut lähes puolella vastaajista. Noin 30 prosentilla vastaajista koettu työkyky oli pysynyt huonona asiantuntija-avusta huolimatta. Noin neljäsosalla vastaajista oli työkykypistemäärä kohtalainen tai hyvä sekä ennen asiantuntija-apua että sen jälkeen.

Jatkoanalyysillä tarkasteltiin sitä, mitkä tekijät ovat yhteydessä työkyvyssä tapahtuneeseen parantumiseen. Aluksi taustamuuttujien yhteyksiä selitettävään muuttujaan

tarkasteltiin ristiintaulukoimalla, tämän jälkeen analyysia jatkettiin logistisella regressioanalyysillä. Logistisessa regressioanalyysissä työkykymuutos koodattiin kahteen luokkaan: 0 = ei muutosta työkyvyssä tai työkyky huonontunut ja 1 = työkyky parantunut. Analyysi toteutettiin elaboroimalla eli lisäämällä malliin vaihteittain muuttujia ja tarkastelemalla muuttujien yhteyksiä. Lopulliseen malliin (malli 5) jäi jäljelle kolme muuttujaa, jotka selittivät työkyvyssä tapahtunutta parantumista.

Voimakkaimmin selitettävään muuttujaan olivat yhteydessä sosiaalisen hyödyn mittari (vastaaja oli kokenut saavansa hyötyä ostopalvelusitoumuksella hankitusta asiantuntija-avusta omaan jaksamiseensa ja ihmissuhteisiinsa) sekä alueellisen työntekijän avun riittävyys (vastaaja oli saanut riittävästi apua työntekijältä). Myös ammatillisen hyödyn mittari (vastaaja oli kokenut saavansa hyötyä tilan johtamiseen, talouteen ja työtyytyväisyyteen) oli yhteydessä työkyvyssä tapahtuneeseen parantumiseen. Logistinen regressioanalyysi tuki integroitua työkykynäkemyttä, jonka mukaan yksilön työkykyyn vaikuttaa koko maatilayrityksen systeeminen luonne. Eli jos vastaaja on kokenut saaneensa apua tilan johtamiseen, talouteen, työtyytyväisyyteen, parisuhteeseen, muihin ihmissuhteisiin tai jaksamiseen, se paransi työkykyä (Järvikoski ym. 2018, Mäkitalo 2001, Mäkitalo ym. 2008).

Mallin ennustearvo, joka kertoo, kuinka hyvin mallin avulla pystytään luokittelemaan vastaajat oikeisiin luokkiin, oli viimeisessä mallissa 64 prosenttia. Malli

Taulukko 1. Koetussa työkyvyssä tapahtunut muutos ostopalvelusitoumuksella hankitun asiantuntija-avun myötä, % (n).

Työkyvyn muutos: koettu työkyky ennen asiantuntija-apua sekä työkyky asiantuntija-avun jälkeen	
Työkykypistemäärä 0-6 (huono) ennen asiantuntija-apua, työkykypistemäärä 7-10 (kohtalainen/hyvä) asiantuntija-avun jälkeen: työkyky parantunut	44,5 (171)
Työkykypistemäärä 0-6 (huono) ennen asiantuntija-apua, työkykypistemäärä 0-6 (huono) asiantuntija-avun jälkeen: työkyky pysynyt ennallaan	29,4 (113)
Työkykypistemäärä 7-10 (kohtalainen/hyvä) ennen asiantuntija-apua, työkykypistemäärä 7-10 (kohtalainen/hyvä) asiantuntija-avun jälkeen: työkyky pysynyt ennallaan	24 (92)
Työkykypistemäärä 7-10 (kohtalainen/hyvä) ennen asiantuntija-apua, työkykypistemäärä 0-6 (huono) asiantuntija-avun jälkeen: työkyky huonontunut	2 (8)

Taulukko 2. Taustamuuttujien, hanke- ja projektityöntekijöiden avun riittävyyden sekä asiantuntija-avun sosiaalisen ja ammatillisen hyödyn yhteydet työkyvyssä tapahtuneeseen parantumiseen. Ikä ja sukupuoli vakioitu. Odds ratiot ja 95 %:n luottamusvälit.

	Malli 0	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5
Asiantuntija-avun koettu sosiaalinen hyöty (ref. ei hyötyä)	2,131*** (1,384-3,281)	2,045*** (1,324-3,160)	2,058** (1,317-3,216)	2,093** (1,302-3,365)	2,039** (1,268-3,280)	2,028** (1,235-3,392)
Asiantuntija-avun koettu ammatillinen hyöty (ref. ei hyötyä)	1,831** (1,174-2,857)	1,885** (1,183-2,902)	1,852** (1,192-2,981)	1,972** (1,196-3,109)	1,972** (1,169-3,251)	1,787* (1,067-2,991)
Koulutus (ref. matalampi koulutus)		1,427 (,909-2,241)	1,414 (,878-2,236)	1,464 (,911-2,355)	1,473 (,913-2,377)	1,497 (,910-2,467)
Tuotantosuunta (ref. muu) Lypsykarja			,619 (,279-1,372)	,652 (,289-1,470)	,687 (,307-1,535)	,666 (,288-1,542)
Muu nauta			,589 (,231-1,500)	,586 (,228-1,504)	,561 (,219-1,442)	,459 (,171-1,227)
Muu kotieläin			1,363 (,516-3,597)	1,528 (,566-4,123)	1,257 (,430-3,474)	1,142 (,401-3,251)
Viljattila			1,126 (,476-2,660)	1,162 (,438-2,795)	1,091 (,450-2,643)	,989 (,380-2,366)
Yritysmuoto (ref. yhtiö/osakeyhtiö tms.) Yhden yrittäjän omistama tila			1,298 (,656-2,565)	1,227 (,712-2,463)	1,236 (,613-2,492)	1,332 (,647-2,744)
Yrittäjäpariskunnan omistama tila			1,484 (,772-2,835)	1,378 (,712-2,666)	1,472 (,752-2,898)	1,419 (,712-2,831)
Palvelumuodot (ref. terapia-apu/psykologipalvelut) Talouden asiantuntija-apu				1,090 (,551-2,110)	1,160 (,580-2,320)	1,359 (,656-2,814)
Juridinen asiantuntija-apu				,311 (,077-1,256)	,274 (,066-1,142)	,243 (,057-1,038)
Kuuluminen työterveyshuoltoon (ref. kuuluu)				1,001 (,597-1,673)	1,005 (,598-1,690)	,935 (,548-1,596)
Maakunta (ref.1) 2					,762 (,359-1,617)	,699 (,319-1,530)
3					,574 (,262-1,376)	,536 (,236-1,217)
4					,582 (,258-1,315)	,507 (,214-1,203)
5					1,195 (,525-2,722)	1,154 (,492-2,704)
Projekti-/hanketyöntekijän avun riittävyys (ref. ei riittävä)						2,088** (1,259-3,463)

1. ref. Etelä-Pohjanmaa, Keski-Pohjanmaa, Pohjanmaa
 2. Etelä-Savo, Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala, Etelä-Karjala, Kymenlaakso
 3. Häme, Pirkanmaa, Keski-Suomi
 4. Kainuu, Lappi, Pohjois-Pohjanmaa
 5. Satakunta, Uusimaa, Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa
- * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

selitti työkyvyssä tapahtunutta parannusta 59,5 prosenttia.

Yhteenvedo ja pohdintaa

Lisensiaattitutkimuksen kohderyhmänä olivat maatalousyrittäjät, mutta tuloksia

voidaan yleistää laajemminkin yksin- ja mikroyrittäjiin, koska heillä kaikilla työkyvyn edistämiseen liittyvät mahdollisuudet ja haasteet ovat osin samantyyppisiä. Yksintai mikroyrittäjien työkyvyn tukemisen ja työurien pidentämisen näkökulmasta tuloksissa merkitykselliseksi nousi erityisesti neljä

asiaa, joita pohditaan tarkemmin seuraavaksi.

Tärkein tulos oli projektin toimenpiteiden koetut positiiviset työkykyvaikutukset. Koetussa työkyvyssä tapahtui ostopalvelusitoumuksella tarjotun asiantuntija-avun myötä varsin selvä muutos parempaan (4,9–6,9). Menetelmällisenä heikkoutena tässä oli kuitenkin se, että kohderyhmä arvioi työkykyään vasta jälkeinpäin, eli tulokseen voi vaikuttaa jälkikäteismittaukseen liittyvä vastaajien muistivirhe. Jos kuitenkin otetaan huomioon, että 500 euron arvoisella ostopalvelusitoumuksella käyntejä esimerkiksi terapeutilla saa keskimäärin viisi, kahden numeron nousua koetussa työkyvyssä voidaan pitää suurena ja sen voi katsoa kuvaavan mahdollisesta muistivirheestä (recall bias) huolimatta työkyvyn kehittymisen suuntaa (vrt. myös Colombo ym. 2020). Tätä vahvistaa myös se, että kaikki vastanneet arvioivat työkykynsä yhdenmukaisesti matalaksi myös jälkeinpäin, eikä vaihteluväli ollut suurta. Jatkotutkimuksena työkykyarvion osalta – mahdollisen muistivirheen lisäksi – tulisi selvittää myös sitä, ennustaako itsearvioitu työkyky mikroyrittäjillä työssä jatkamista samalla tavalla kuin palkkatyössä olevilla (vrt. Bethge ym. 2018). Positiivinen työkykytulos joka tapauksessa indikoi sitä, että jos yhteiskunnassa pystyttäisiin tarjoamaan matalan kynnyksen, varhaisvaiheen lyhytterapiaa psyykkisen oireilun tueksi, sillä voisi olla todennäköisesti suotuisia työkykyvaikutuksia laajemminkin. Varhaisvaiheen psykoterapialla ongelmiin pystyttäisiin puuttumaan oikea-aikaisesti, ja näin voitaisiin ennaltaehkäistä psyykkisen oireilun pitkittymistä. Yhteiskunnallisessa keskustelussa ollut terapiatakuu kuulostaisi oikeansuuntaiselta toimenpiteeltä tämänkin lisensiaattitutkimuksen tulosten mukaan.

Toinen merkittävä havainto tulosten pohjalta on se, että yrittäjät voisivat hyötyä uudenaikaisesta, yrittäjän työhön ja työympäristöön kytkeytyvästä varhaisesta kuntoutuksesta. Tämän tutkimuksen maatalousyrittäjillä oli selvästi huonompi työkykyarvio kuin muilla maatalousyrittäjillä keskimäärin (7,8), ja etenkin lähtötason työkykyarvio oli huono (4,9). Voidaankin arvioida, että tutkimuksen

kohteena olleelle ryhmälle tämäntyyppinen varhaiskuntoutusinterventio on ollut tarpeen, koska lähtötaso koetussa työkyvyssä on ollut niin matala ja toisaalta melko mallittaisin toimenpitein on saatu aikaan suurta muutosta koetussa työkyvyssä. Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että yksinyrittäjille olisi hyödyllistä kehittää varhaiskuntoutusmuoto, johon pääsemisen kriteerit olisivat sairauden, vian tai vamman osalta lievemmat (Juvonen-Posti 2018) kuin esimerkiksi nykyisessä työeläkelakien mukaisessa ammatillisessa kuntoutuksessa (Mäkelä-Pusa ym. 2011).

Aiemmin on myös todettu, että tällaisen varhaiskuntoutuksen tulisi painottaa työhön kytkeytyviä sosiaalisia tekijöitä enemmän kuin nykyinen ammatillinen kuntoutus (Juvonen-Posti 2018). Tämä tutkimus korostaa havainnon tärkeyttä. Tuloksissa tuli esille, että työkykyriskin hallinnan kannalta on tärkeää kehittää yrittäjille varhaiskuntoutusta, joka ottaa huomioon yrittäjän koko ammatillis-sosiaalisen kontekstin. Tutkimuksessa havaittiin, että työkyky on sidoksissa koko maatalousyrittäjien systeemiin; positiivinen muutos parisuhteessa, muissa ihmissuhteissa, omassa jaksamisessa, taloudessa, tilan johtamisessa tai työtyytyväisyydessä heijastuu positiivisella tavalla myös työkykyyn.

Kolmas tärkeä havainto tutkimuksen tuloksissa oli se, että yrittäjät hyötyisivät case management -tyyppisestä työstä, jota Välitä viljelijästä -projektin maakunnalliset työntekijät tekevät. Tämäkin tulos tukee aiempia tutkimuksia, joissa on havaittu case managerien tai työkykykoordinaattoreiden roolin olevan varsin merkittävä työkykyongelmien hallintaan liittyvissä prosesseissa (Hemmi-Lehtola 2017, Liukko & Kuuva 2015, Piirainen ym. 2018, Saari 2012).

Tässä lisensiaattitutkimuksessa havaittiin, että case managerit, jotka tuntevat maatalouden toimintaympäristön ja joilla on kokonaisvaltainen ymmärrys maatalousyrittäjän ympärillä olevista sidosryhmistä, neuvontaorganisaatioista ja viranomaistahoista sekä ymmärrys yrittäjyyteen liittyvistä sosiaalietuuksista, näyttäisivät toiminnallaan pystyvän vaikuttamaan

työkykyriskiin selvästi. Myös kuntoutuksen uudistamiskomitea (STM 2017) suositteli kuntoutuksen uudistamiseen liittyvässä kannanotossaan case management -työotteen lisäämistä, eli tutkimuksen tulokset vahvistavat osaltaan tätä näkemystä.

Neljäs tärkeä havainto tulosten pohjalta on se, että työterveyshuolto tarvitsisi uudenlaisia avauksia yksin- tai mikroyrittäjien työkykyprosesseihin. Lisensiaattityön vastaajista jopa 70 prosenttia kuului työterveyshuollon piiriin, mutta työterveyshuoltoon kuulumisella ei tässä tutkimuksessa ollut minkäänlaista yhteyttä selitettäviin muuttujiin. Näyttäisi siis siltä, että työterveyshuollon keinovalikoima ei ole riittävän kattava senkaltaisissa vaikeuksissa, joita maatalousyrittäjät ovat toimintaympäristön kriisiytymisen johdosta kokeneet.

Työterveyshuolto on yleensä tärkein kumppani palkkatyössä olevilla työkykyriskin hallinnassa ja monet työkyvyn tukimuodot tarvitsevat työterveyshuollon aktiivista roolia, mutta maatalousyrittäjien liittymisaste työterveyshuoltoon on koko ajan laskenut. Sama trendi on muilla yksin- tai mikroyrittäjillä. Työterveyshuollon palveluiden hankinnan vähäisyyttä selittää se, että työterveyshuollon palvelukonseptin ei välttämättä koeta vastaavan mikroyrittäjien tarpeisiin (Mäkelä-Pusa ym. 2011).

Esimerkiksi maatalousyrittäjät kokevat työterveyshuollosta usein puuttuvan maatalouden toimintaympäristön riittävää tuntemusta, mitä taas alueellisilla työntekijöillä on. Epäilemättä maatalousyrittäjien työkykyriskin hallintaa tukisi työterveyshuollon sekä hanke- ja projektityöntekijöiden aiempaa aktiivisempi yhteistyö tai uudenlaiset yhteistyön innovaatiot. Maatalousyrittäjät, kuten muutkin mikroyrittäjät, tarvitsevat selvästi uudenlaisia avauksia työkykyriskin hallintaan. Näissä avauksissa tarvitaan verkostomaista yhteistyötä, jossa on mukana ihan uudentyyppisiä toimijoita ja monitoimijaista yhteistyötä (ks. myös Juvonen-Posti ym. 2015). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella herääkin ajatus, voisivatko alueelliset case managerit kokonaisvaltaisemmalla ja sosiaalisella lähestymistavalla korvata joltain osin työterveyshuollon roolia

tai vaihtoehtoisesti tuoda lisäarvoa omalla osaamisellaan työterveyshuollon prosesseihin?

Tulokset heijastelevat sitä, että preventiivisiin, työkykyriskin hallintaan liittyviin toimiin yrittäjillä tarvitaan toimenpiteitä, jotka ottavat huomioon työkyvyn koko laaja-alaisen kirjon. Nykyisiin ammatillisen kuntoutuksen kriteereihin nämä eivät sisälly, vaan ammatillisen kuntoutuksen edellytyksenä on yksilön sairaus, vika tai vamma, joka uhkaa aiheuttaa työkyvyn menetyksen lähivuosina.

Tulosten merkitys: Tutkimuksessa on tutkittu uudenlaisen varhaiskuntoutuksen työkykyvaikutuksia maatalousyrittäjille. Tulokset ovat lupaavia, ja jatkoa ajatellen tulisi selvittää, hyötyisivätkö muut mikroyrittäjät vastaavasta toiminnasta. Tulokset tuottavat näyttöä lyhytterapian ja case management -työtavan positiivisista työkykyvaikutuksista ja esittävät uudenlaisia toimintatapoja työterveyshuollon prosesseihin.

Tiivistelmä

Katsauksessa kuvataan tärkeimpiä tuloksia Välitä viljelijästä -projektin toimenpiteistä, joita ovat alueellisten työntekijöiden tarjoama ammatillinen apu sekä ostopalvelusitoumuksilla hankittu asiantuntija-apu. Katsauksessa kuvataan erityisesti toimenpiteiden työkykyvaikutuksia. Tulokset koskevat projektin toimia vuosilta 2017–2018.

Tulosten mukaan Välitä viljelijästä -projektin toimenpiteet ovat hyödyttäneet kyselyyn vastanneita maatalousyrittäjiä. Vastanneista maatalousyrittäjistä 87 prosenttia oli tyytyväisiä ostopalvelusitoumuksella hankittuun asiantuntija-apuun ja kolme neljästä koki alueellisen työntekijän avun riittäväksi. Taustamuuttujista nousi tilastollisesti merkitseväksi vain ikä. Lisäksi asiantuntija-avusta oli vastaajien arvioimana hyötyä sekä psykososiaaliseen kuormitukseen että koettuun työkykyyn.

Jälkeenpäin kysyttynä koettu työkyky oli parantunut ostopalvelusitoumuksella hankitun asiantuntija-avun myötä selvästi. Ennen asiantuntija-apua vastaajat antoivat työkyvylleen arvioksi 4,9, asiantuntija-avun jälkeen 6,9 asteikolla 0–10. Vastaajista 45 prosenttia koki työkykynsä parantuneen asiantuntija-avun myötä. Työkyvyn parantumista selittivät sosiaalisen hyödyn mittari (se, oliko kokenut saaneensa asiantuntija-avusta hyötyä omaan jaksamiseen sekä sosiaaliin suhteisiin), ammatillisen hyödyn mittari (se, oliko kokenut saaneensa asiantuntija-avusta hyötyä tilan talouteen, johtamiseen ja työtyytyväisyyteen) sekä riittävän avun saanti alueelliselta työntekijältä. Tulokset tukivat tutkimuksessa käytettyä integroitua työkykykäsitystä.

Avainsanat: työkykyriskin hallinta, työkyvyttömyys, varhaiskuntoutus, ammatillis-sosiaalinen kuntoutus, maatalousyrittäjät, mikroyrittäjät, Väliä viljelijästä -projekti

Pirjo Saari, VTL, yksikön päällikkö, työkyky-palvelut, Maatalousyrittäjien eläkelaitos Mela

Pirjo Juvonen-Posti, LT, Kun-PD, kuntoutuksen erityispätevyys, johtava asiantuntija, Työterveyslaitos

Lähteet

- Bethge M, Spanier K, Peters E, Michel E, Radoschewski M (2018) Self-Reported Work Ability Predicts Rehabilitation Measures, Disability Pensions, Other Welfare Benefits and Work Participation: Longitudinal Findings from a Sample of German Employees. *Journal of Occupational Rehabilitation* 28, 495–503. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28956225/>
- Colombo D, Suso-Ribera C, Fernandea-Alvarez J, Cipresso P, Garcia-Palacios A, Riva G, Botella C (2020) Affect Recall Bias: Being Resilient by Distorting Reality. *Cognitive Therapy and Research* 44, 906–918. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10608-020-10122-3>
- EK (2011) Johda työkykyä, pidennä työuria. EK:n työkykyjohtamisen malli. Elinkeinoelämän keskus-

- liitto, Helsinki. <https://ek.fi/wp-content/uploads/Tyokykyjohtamisenmalli.pdf>
- ETK (2019) Työkyvyttömyyseläkkeiden ikävakiointi alkavuus eri eläkejärjestelmissä. Eläketurvakeskus. Julkaisematon tilasto.
- Gould R, Järvikoski A, Härkäpää K (2012) Oikeaan aikaan? Teoksessa R Gould, K Härkäpää, A Järvikoski (toim.) Toimiiko työeläkekuntoutus? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1, Helsinki, 85–108. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129345/Toimiikotyolakekuntoutus.pdf?sequence=1>
- Gould R, Laaksonen M, Kivekäs J, Ropponen T, Ketunen S, Hannu T, Käppi I, Ripatti P, Rokkanen T, Turtaainen S (2014) Työkyvyttömyyttä edeltävät vaihteet. Asiakirja-aineistoon perustuva tutkimus. Eläketurvakeskuksen raportteja 6, Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129010/Tyokyvyttömyyselakettaedeltavatvaiheetasiakirjaaineistoonperustuvatutkimus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hemmi-Lehtola R (2017) Työkykykoordinaattorit kunta-alalla. Tehtäväkuva, työssä onnistuminen ja työn kehittämiskohteet. Kevan tutkimuksia 3, Helsinki. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/102959>
- Juvonen-Posti P (2018) Work-related rehabilitation for strengthening working careers. A Multiperspective and mixed methods study of its mechanisms. *Acta Universitatis Ouluensis, D Medica* 1468, University of Oulu. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526219271.pdf>
- Juvonen-Posti P, Jalava J (2008) Onnistunut työkykyasioiden puheeksiotto. Lupaavia käytäntöjä pk-työpaikoille työhyvinvoinnin ja sairauspoissaolojen hallintaan ja seurantaan. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 24, Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504225373>
- Juvonen-Posti P, Joensuu M, Reiman A, Heusala T, Takala E-P, Ahonen G (2014) Työkykyjohtaminen - johdettua yhdessä tekemistä. Tapaustudkimus käytännön johtamisen menetelmistä ja taloudellisesta vaikuttavuudesta kunnallisessa liikelaitoksessa. Työterveyslaitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/131550>
- Järnefelt N, Perhoniemi R, Saari P (2014) Työolot ja eläkeajatus 2013. Eläketurvakeskuksen raportteja 08, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/129422>
- Järvikoski A, Takala E, Juvonen-Posti P, Härkäpää K (2018) Työkyvyn käsite ja työkykymallit kuntoutuksen tutkimuksessa ja käytännöissä. Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 13, Kela, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/278322>
- Kivekäs J, Hiljanen I, Kantonen P (2013) Polku hylkäävään työkyvyttömyyseläkepäätökseen. *Kuntoutus* 36, 3, 45–49. https://yhteisomedia.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2013/kivekas-ym.pdf

- Kivekäs T, Ahola K, Joensuu M, Holappa-Mattila, P, Rechardt J, Hermansson H (2015) Maatalousyrittäjillä alkaneet mielenterveysperusteiset työkyvyttömyyseläkkeet. Työterveyslaitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134839/Maatalousyritt%C3%A4jill%C3%A4%20alkaneet%20mielenterveysperusteiset%20ty%C3%B6kyvytt%C3%B6myysel%C3%A4kkeet.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Liukko J, Kuuva N (2015) Toimijoiden yhteistyö työkykyongelmien hallinnassa. Ammattilaisten haastatteluihin perustuva tutkimus. Eläketurvakeskuksen raportteja 3, Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129017/Toimijoidenyhteistyotyokykyongelmienhallinnassaammattilaistenhaastatteluihinperustuvatutkimus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mäkelä-Pusa P, Terävä K, Manka M-L (2011) Yrittäjien työhyvinvointi, työkyky ja kuntoutus. Selvitysraportti pienyrittäjien ja maatalousyrittäjien kuntoutuksen tarpeesta. Kuntoutussäätiön työselosteita 41. https://kuntoutussaatio.fi/files/675/Yrittajien_tyohyvinvointi_tyokyky_ja_kuntoutus.pdf
- Mäkitalo J (2001) Toimintakyky ja toiminnan teoria. Julkaisussa S Talo (toim.) Toimintakyky. Viitekehystä arviointiin ja mittaamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 49, Kela, Turku.
- Mäkitalo J, Suikkanen A, Ylisassi H, Linnakangas R (2008) Kuntoutus ja työelämä. Julkaisussa P Rissanen, T Kallanranta, A Suikkanen (toim.) Kuntoutus. Duodecim, Helsinki, 522–546.
- Nevala N, Turunen J, Tiainen R, Mattila-Wiro P (2016) Osatyökykyiset työssä (OSKU) toimintamallin toteutuminen ja hyödyt erilaisissa toimintaympäristöissä. Tutkimusraportti, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työterveyslaitos, Helsinki. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74728/Tutkimusraportti2015-Osaty%C3%B6kykyiset-ty%C3%B6ss%C3%A4-toimintamallin.pdf>
- Piirainen K, Linnakangas R, Suikkanen A (2018) Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen – tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa J Lindh, K Härkäpää, K Kostamo-Pääkkö (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa, Lapland University Press, Rovaniemi, 92–122. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63636>
- Rajavaara M, Lehto J (2013) Kuntoutusjärjestelmä tutkimuksen kohteena. Kuntoutusjärjestelmä vai epäjärjestelmä? Teoksessa U Ashorn, I Autti-Rämö, J Lehto, M Rajavaara (toim.) Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä? Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 6–16. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/42325>
- Saari P (2012) Onnistuneesti takaisin työhön ammatillisella kuntoutuksella. Työntekijöiden ja työnantajien näkemyksiä onnistuneesta työhön paluusta. Kevan tutkimuksia 2, Helsinki. https://www.keva.fi/globalassets/2-tiedostot/ta-tiedostot/tyoelamapalvelut/tutkimus_onnistuneesti_takaisin_tyohon_ammattillisella_kuntoutuksella.pdf
- Saari P (2019) Maatalousyrittäjien työkykyriikin hallinta. Välitä viljelijästä -projektin yhteydet koettuun psykososiaaliseen kuormitukseen ja työkykyyn. Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. https://www.utu.fi/sites/default/files/public%3A//media/file/Saari_Pirjo.pdf
- Saari P, Forma P, Kaartinen R, Pekka T (2011) Jaksaa käydä vielä töissä, jopa nauttii siitä. Osatyökyvyttömyyseläkkeen toimivuus kuntatyössä. Kevan julkaisuja 6, Helsinki. https://www.keva.fi/globalassets/2-tiedostot/ta-tiedostot/tyoelamapalvelut/tutkimus_osatykyvyttomyyselakkeen_toimivuus_kuntatyossa_keva.pdf
- Seppänen-Järvelä R, Aalto A-M, Juvonen-Posti P, Laaksonen M, Tuusa M (2015) Yksilöllisesti räätälöity ja työhön kytketty. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen arviointi. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 139, Kelan tutkimusosasto, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/156981>
- Sirviö J, Kauhanen M-L (2011) Esimiesvalmennus osana kuntoutusinterventiota. Systeminen näkökulma ikääntyvien työntekijöiden kuntoutukseen. Teoksessa A Järvikoski, J Lindh, A Suikkanen (toim.) Kuntoutus muutoksessa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 33–49. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63644>
- STM (2011) Työterveyshuolto ja työkyvyn tukeminen työterveysyhteistyönä. Työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 6, Helsinki. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/72770>
- STM (2017) Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset kuntoutusjärjestelmän uudistamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 41, Helsinki.
- STM (2021) Työkykyohjelma 2019–2023: Työkyvyn palvelut osaksi tulevaisuuden sote-keskusta. Verkkosivusto osoitteessa: <https://stm.fi/tyokykyohjelma>
- Tuomi K, Huhtanen P, Nykyri E, Ilmarinen J (2000) Promotion of work ability, the quality of work and retirement. *Occupational medicine* 51, 318–324. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11473138/>
- Viljamaa M, Uitti J, Kurppa K, Juvonen-Posti P (2012) Työterveystoiminnan seurannan indikaattorit. Työkyvyn hallinnan, seurannan ja varhaisen tuen prosessien indikaattorit. Työterveyslaitos, Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134973/Tyoterveystoiminnan_seurannan_indikaattorit%20%28%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y